

DEDE KORKUT HİKAYELERİNDEN “BEĞİL OĞLI EMRENÜN BOYI”NIN TAHLİLİ*

Dr. Doğan KAYA

Kızıllırmak dergisinin 5. Sayısında Dede Korkut Hikayelerinden “İç Oğuz Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boyı”nın tahlilini yapmaya çalışmıştık. Bu yazımızda da sir başka hikayenin tahlilini vereceğiz.

Hikayenin tahlilini yaparken, başlıca şu hususlar üzerinde durduk:

1. Sosyal Hayat
 - a. Avcılık
 - b. Mücadele
 - c. Aile-Kadın-Oğul
 - d. Töre
2. Maddi Unsurlar
 - a. Kıyafet
 - b. Mal ve Hediye
 - c. Alet ve Eşya
 - d. Hayvanlar
3. Manevi Unsurlar
 - a. İnsanların karakteristik yapıları
 - b. İnanç
 - c. Sayı
4. Tabiat
5. Mekân
6. Olay
7. Zaman

.....

1. Sosyal Hayat

a. Avcılık : Dede Korkut Kitabı’nda avcılığın insanlar için sadece bir geçim vasıtası değil, eğlenme ve terbiye vasıtası olarak da karışımıza çıktığı görülür. Avcılık, göçebe insanı için ok atmada, yay kullanmada ve ata binmede kendini göstermesi bakımından iyi bir vesiledir.

* yayımlandığı yer: *Kızıllırmak*, S. 10, Ekim 1992, s. 19-23.

Hikâyede bey, maiyetindeki adamları alıp ava çıkar. Avda yabancı geyik veya boğa avlanır.

Hikâye kahramanlarından Begil, iyi bir avcıdır. Avladığı hayvan semiz ise boğazlar, şayet zayıf ise kulağını delip serbest bırakır.

*Üç yüz altmış altı alp ava binse, kanlu geyik üzerine yoruyuş olsa, Begil ne yay kurar idi, ne oh atar idi, buğanun sığınun boynuna atar idi, çekip turgurur idi. Aruk olsa kulağın deler idi ayda bellü olsun diyü, amma semüz olsa boğazlar idi. Eğer bigler geyik olba kulağı delük olsa Begil sevincidür diyü Begile gönderürler idi. (s.93)**

b. Mücadele: Hikâyelerin pek çoğunda yer alan düşmanla mücadele motifine bu hikâyede de rastlarız.

Düşman, Oğuz'a saldıracağı zaman onun zayıf bir anını kollar. Sözgeşi; Begil, ayağını kırıp kuvvetten düşünce bunu fırsat bilir, üzerine asker gönderir. Savaş "Din-i Muhammed" uğruna yapılır.

Baba ne söylersin ne aydursun?

.....

*Ala gözlü üç yüz yiğidin mana virgil yoldaşlığa
Din-i Muhammed yolına dürişeyim seniin-içün. (s. 96-97)*

Mücadele, genellikle önce iki kişi arasında olur. Vuruşmaya başlamadan önce iki taraf birbirine moral bozucu ve gurur kırıcı sözler söylerler.

...oğlana kâfir soylamış, görelim ne soylamış:

Aydur:

Oğlan oğlan ay oğlan

Haramzada oğlan

Altında al aygırı aruk oğlan

Kara polat öz kılıcı gedik oğlan

Elindeki sünisini sınık oğlan

Ağ tozlu yayı gide oğlan

Yanındağı yoldaşları çıplak oğlan

Karanguluça gözleri çöngü oğlan

Şökli melik sana katı pusdı

Meydandaki şol oğlanı tutun

* Verilen örneklerdeki sayfa numaraları şu esere aittir: Maherrem ERGİN, **Dede Korkut Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964.

*Karusından ağ ellerin bağlan
Gafillüçe görklü başın kesün
Alça kanın yir yüzine tökün didi
Ağ sakallu Baban var ise ağlatmagıl
Yalunuz yiğit alp olmaz
Yavşan dibi berk olmaz
Kadası yetmiş kavat ağı kavat
Kayıda dön bakalım. (s.97-98)*

Begil'in oğlunun cevabı ise şöyledir:

*Herze merze söyleme mere itüm kâfir
Altumda al aygurum ne beğenmezsin
Seni gördi oynar
Egnümdeki demür tonum çignüm kısar
Kara polat öz kılıcum kının toğrar
Kargu talı sünüm ne beğenmezsin
Göksün deliüp göğe pırlar
Ağca tozlu katı yayum zarı zarı inler
Sadaka ohum kişin deler
Yanumda yiğitlerim savaş diler
Alp ere korku virmek ayıb olur
Berü gelgil mere kafir dürişelüm (s.98)*

İki kişi arasında yapılan mücadele bazan geceye kadar sürer.

Giceye kadar cenk ide-y-idük (s.98)

Çarpışma sırasında iki tarafın askeri neticeyi bekler.

c. Aile-Kadın-Oğul: Oğuzlarda aile hayatı çok sıkı bağlarla birbirine bağlanmıştır. Sevgi, sadakat, itaat, yardımlaşma bu bağlardan bazılarıdır.

Kadın, erkeğine karşı daima sadıktır; çok zaman "Ak yüzlü"dür:

*Göz açuban gördüğüm
Könül verip sevdiğim (s.93)*

ifadelerinden anlaşıldığına göre kadının ilk ve tek sevgilisi kendi erkeğidir. Kimi zaman erkeğinin zor durumla karşı karşıya kalmasında fikirlerini söyler, ona yardımcı olur. Sözgeşi; Han'ın yanından camı sıkılmış olarak evine dönen Begil'e, ava gitmesini, belki bu surette teskin olabileceğini söyler, o da kabul eder.

Kadın, erkek kadar sır tutmasını bilmez. Begil'in karısı, kocasının avda bacağına kırdığını öğrenir. Kısa zamanda bunu herkes duyar. Halbuki Begil durumu günlerce bildirmez. Zira düşmanlarının bunu duyup kötülük yapacağını düşünür.

Ailede önemli bir rolü bulunan oğul ise, babanın biricik varlığıdır. Oğulun babaya olan sevgi ve saygısı sonsuzdur. Avda bacağına kıran babasını karşılayıp eve getirir ve yatağına yatırır. Bunu, kimseye söylemez.

Oğul, yiğitlikte babası gibi olmayı arzular. Bunu göstermek için fırsatları değerlendirir. Nitekim, kâfirin kendisine baskın düzenleyeceğini haber alan Begil, oğlunu, yardım etmesi için Bayındır Han'ın yanına göndermek ister. Fakat oğlu, yardım çağırılmayı gereksiz görür ve düşmanı kendisinin karşılamak istediğini söyler. Oğlunun dediği olur ve çocuk düşmanı alt eder.

d. Töre: Büyük merasimlerde İç Oğuz'un ve Dış Oğuz'un Bayındır Han'ın etrafında toplanması adettir.

Kam Gan oğlu Han Bayındır yirinden turmuş idi. Ağ ban ivini kara yirün üzerine dikdirmiş idi. Ala sayvan göz yüzine aşanmış idi. Bin yirde ipek halıçası döşenmiş idi. İç Oğuz Taş Oğuz bigleri yığnak olmuş idi. (s.92)

... ağ alınlı Bayındır Hanun bigler bigisi Salur Kazan, kardaşı Kara Göne, Dönebilmek Dülek Evren, Düzenoğlu Alp Rüstem, boz atlu Beyrek, Begilün ivinde içerler idi. (s.98-99)

Begil zafer kazanan "ağca yüzülü oğluna ağca koyun şölen" verir, yayla ve koç hediye eder. Hediye alan kişi, yer öperek tazim eyler: *Kalktı yir öpdi*" (s.93)

Oğuz toplumunda Bayındır Han'a itaat ve sadakat esastır. Sözgelışı Begil, Han'ın arzusu üzerine obasını toplayıp sınır şehri Gence'ye gidiyor ve yıllarca orada düşmanın akınlarına engel oluyor. Han kendisini çağırdığında da atına atlayıp en kısa zamanda istenilen yere varıyor. Aynı şekilde bey de maiyetini gözetip korur. "Ala gözli biglerin ohşamazsın" sözünde bu menfi durumun yadırgandığı görülür.

Beyin yiğitlerini alıp ava çıkması da Oğuzların bir başka geleneğidir. Avlanan hayvanın eti davetlilere ikram edilir. Davetlilerin üç gün misafir edilmesi adettir.

2. Maddi Unsurlar

a) Kıyafet: İncelediğimiz hikâyede kadın kıyafetleri ile ilgili olarak herhangi bir tespitimiz olmadı. Ancak erkeklerin kaftan, cübbe, sırmalı elbise gibi giyecekler giydikleri görülmektedir.

Egnünde altun ışuk cübbesi yok (s. 94)

.....

Kaftanı altından ayağın berk sardı (s.94)

Erkekler savařta zırh giyer.

Egnündeki demir tonun Begil'ündür Begil kanı (s.98)

Bayındır Han, düşmanı yenen Begil'in oğluna, cübbe, çuha, sırmalı elbise giydirir.

Oğlın aldı, Bayındır Han'ın divanına vardı. El öpdü. Padiřah, Kazan oğlı Uruz'un sağı yanında ana yir gösterdi. Cübbe, çuğa, çırgap geyürdi.(s. 100)

Bunun yanında hikâyede kâfirlerin kara elbise giydiklerinden söz edilmektedir.

Kara tonlu kafirlere uğradın mı (s. 94)

b. Mal ve Hediye: Göçebe medeniyetini yaşayan Oğuzların servetini, genellikle hayvanlar meydana getirir. İncelemeye çalıştığımız bu hikâyede, mevzu ile ilgili olarak şunları tespit ettik.

Bayındır Han, huzuruna gelen Begil'e kaftan ve harçlık verir, at hediye eder.

...Han dahı Begil'i konukladı, yahşı at, kaftan, vafır kılıç viridi. (s. 93)

Begil zafer kazanan oğluna çeřitli hediyeler verir, gelin getirir.

Karşı yatan kara tağdan oğlana yaylak viridi. Kara koçu yüğrük atdan tavla viridi. ... ala gözliü oğluna al duvaklı gelin aldı. (s. 100)

Oğuzlar zafer kazandıkları düşmanlarını haraca bağırlarlar. Onlar da her yıl altın akçe haraç gönderir. Ancak bir seferinde bunun yerine at, kılıç ve çomak gönderirler.

c) Alet ve Eşyalar: Hikayede yer alan alet ve eşyalar genellikle savaşla ilgilidir. Kılıç, miğfer (ışuk), ok, okluk, yay, mızrak, gürz, kalkan gibi... Ayrıca bir yerde de ipek halıçadan söz edilmiştir.

Bin yerde ipek halıçası döşenmiş idi. (s. 92)

Kara polat öz kılıcun mana virgil. (s. 97)

Kara polat öz kılıcı gedik oğlan (s. 97)

Kargu talı sününü mana virgil. (s. 97)

Ağ yeşekli ötkün ohun (= Ak tüylü delici ok) gide oğlan. (s. 97)

Ağ tozlu yay (=Ak kırıklı yay) gez çıkarup (s. 97)

Haman bilüğinden (okluğundan) gez çıkarıp (s. 94)

Egnünde altun ışık(miğfer, tolga) cübbesi yok (s. 94)

Altı perlü gürzünü ele aldı (s. 94)

Oğlan kalkanını gürzek karşı tuttu. (s. 99)

Kalkanın uvattı, tuğulgasını boğradı. (s. 99)

d. Hayvanlar: “Begil Oğlu Emrenin Boyı”nda at, boğa, koç, şahin, yabani geyik gibi hayvanların adları geçmektedir. Bunlardan boğa ve geyikten, av hayvanları olmaları dolayısıyla söz edilmiştir. Şahin ise benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.

Sıçrayıp şahin gibi kafirin boğazın ele aldı. (s. 99)

Begil oğluna koç hediye eder, akça koyunu şölenlik verir.

“Kara koçu yigrük atdan tavla virdi. Ağça yüzülü oğluna ağça koyun şöleni virdi. (s. 100)

Hikayede en çok at ve aygırdan söz edilmiştir. Bundan göçebe kültüründe atın ne derece önemli bir hayvan olduğu neticesi ortaya çıkmaktadır. Zaferin kazanmasında, kahraman kadar, atın da rolü büyüktür. Hatta bazen kahramandan daha fazla rol oynar. Sözü gelişi; Begil’in avdaki başarısını Kazan Han, ata bağlar.

Kazan big aydur: Bu hüner atun mıdır, erün midür? Hanım eründür didiler. Han aydur: Yok, at işlemese er öginmez, hüner atundur didi. (s. 93)

Oğuzların hayatında iyi cins at önemli yer tutar. Atın doğumu, bakımı, büyütülmesi maharet ister. Zamanla insanla at o kadar kaynaşır ki, yeri geldiğinde at sahibini tehlikelerden haberdar eder.

Al aygır kaçan kim yağı kohusun alsa ayağın yire döger idi, tozu göge çıkaridi. (s. 97)

Atın sahibini tehlikeden haberdar etmesi hususunda Abdülkadir İnan, “*Eski Türk Dini Tarihi*” eserinde şunları söylüyor:

“Sahibini uyandırma, uyarma motifi aşağı yukarı bütün Türk destanlarında vardır. Kazakların Er Targın destanlarının kahramanı Targın’a, Tarlan adlı atı düşmanın yaklaştığını haber veriyor. Yine Kazak kahramanlarından Kütübar Batır’ın kızıl atı düşmanın geldiğini sahibine haber vermek için dövünür, toprağı havaya kaldırır.” (İnan, 1976; 158)

Abdülkadir İnan, aynı eserinde at konusunda bizlere şu bilgileri veriyor:

Dede Korkut hikâyelerinde, bütün Türk destanlarında olduğu gibi at, kahramanın en yakın arkadaşıdır. Kahramanlar öldükten sonra bile atlarından ayrılmak istemiyorlar. Eski Türkler ölen kahramanlarını silahları ve savaş atlarıyla beraber gömüyorlardı. İslâmiyet’in kabulünden sonra ise, atını boğazlayıp aşını vermekle yetindiler. (İnan, 1976; 155-156)

Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, adlı eserinde hayvanlarla ilgili olarak görüşlerini şöyle açıklar:

Göçebeler, ehli hayvanları beslemekle ve avcılıkla geçinirler. Bu medeniyet tarzında, hayvanların sadece bir geçim vasıtası olmakla kalmayarak, sosyal hayatın diğer sahalarına da tesir ettiği görülüyor... O, ekonomik hayatın esasını teşkil ettiği gibi kültür hayatında da merkezi bir rol oynuyor.” (Kaplan, 1976; 55-56)

3. Manevi Unsurlar

a. İnsanların karakteristik yapıları: Dede Korkut Kitabı’ndaki diğer hikayelerde olduğu gibi Begil Oğlu Emrenün Boyı’nda da kişiler atıyla, kılıcıyla, ok atmasıyla, yay kurmasıyla övünür.

*Çün av yarağı oldu, kim attın öger, kim kılıcın, kim çeküp oh atmağın
öger. (s. 93)*

Hikâyedeki kişiler gururludur. Gururları ile oynandığında tepki göstermekten geri kalmazlar. Sözgeşi;, avda gösterdiği başarıların küçümsenmesi Begil'i üzer. Begil, bunun üzerine derhal Han'ın katından ayrılıp evine gider.

Erkekler basiret sahibidirler, sır tutmasını bilir. Bunun yanında kadınlar ileride olacakları pek kestiremez. Begil, ayağının kırıldığıının karısından saklar, sebebi de bu sırrı düşmanın bilmemesidir. Karısının ısrarı karşısında hastalığını söyler, ne var ki, düşman bunu haber alır ve saldırı düzenler.

Oğul, babaya özenir. Yiğit olduğunu ispatlamak için fırsatları değerlendirir. "Kara donlu kâfir"le karşılaşır onu yener. Babası bunun üzerine oğlunu mükâfatlandırır.

Düşman ise zâlimdir. Yenemediği Oğuzları, zayıf anlarını gözleyerek, gafil avlayarak yenmeyi düşünür.

b. İnanç: Dede Korkut Kitabı'nda Müslüman bir Oğuz toplumu bulmaktayız. İnançları saf ve samimidir. Mücadelelerini "Din-i Muhammed" için yaparlar. Darda kaldıklarında "*âlemleri yokdan ver iden* " (s. 99) Allah'a sığınıp ondan yardım dilerler.

...oğlan zebun oldu. Allah Ta'alaya yalvarıp soylamış görelim niçe soylamış:

*Aydur:
Yücelerden yücesin yüce Tanrı
Kimse bilmez niçesin görklü Tanrı
Sen Adem'e tac urdun
Şeytana la'net kıldım
Bir suçtan ötürü dergâhtan sürdün
İbrahim'i tutturdun
Hanam göne çolgadun
Götürüp oda atturdun
Odı bostan kıldun
Birliğüne sığındum
Aziz Allah hocam mana meded. (s. 99)*

Buna mukabil kâfirler ise putperesttir.

Hikâyenin düzüp koşucusu olan Dede Korkut, hikâyenin sonunda ortaya çıkar ve Allah'a şöyle yakarıfta bulunur:

Yöm vireyim hanum: Yırlü kara tağlarun yıkılmasun, kölgeliçe kaba ağacun kesülmesün, Allah viren ümidün üzilmesün, günahunuzu adı görklü Muhammed'e bağışlasun hanum hey? (s. 100)

Oğuzlardaki inanca göre, “*padişahlar Tanrının kölgesidür, padişahına asi olanun işi rat gelmez.*” (s.94)

c. Sayı: Hikayede 3, 5, 9, 40, 72, 90, 100, 300 ve 366 gibi bazı sayılara rastlamaktayız. Bu sayılar hikayede söyle yer almaktadır:

3 gün misafir olma
3 nesnenin (at, kılıç, çomak) haraç gelmesi
Avda iken ayağını kıran Begil'in 3 günde evine gelmesi
Begil evde hasta yatması ve 5 gün divana çıkmaması
9 tümen Gürcistan'ın haracının gelmesi
Allah'ın kafir karşısında güçsüz kalan Begil'in oğluna Cebrail vasıtasıyla 40 er kuvveti vermesi
Kafirin 72 puthanesinin bulunması
Begil'in oğlunun okluğunda 90 okun bulunması
Tekür'ün 100 asker seçip Begil'in oğlunun üzerine göndermesi
Begil'in 300 yigidinin bulunması
366 alpın ava gitmesi

4. Tabiat

Dede Korkut Kitabı'nda göçebe bir Türk toplumu bulmaktayız. Göçebe toplumun tabiatla iç içe olması gayet tabiidir. Dağ, orman, su, kaya, ırmak gibi tabiat unsurları hemen her hikâyede yer almıştır. Bu hikâyede de “*Arku Bili Ala Tağ*”, “*Akındılı (=Akıntılı) görklü su*”, “*Arkiru yatan ala tağ*”, “*Kara tağlar öni...*” gibi arazi parçaları muhtelif vesilelerle dile getirilmiştir.

5. Mekan

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Oğuz Türklerinin Gence'de ikamet ettiğini, kâfirlerin ise Gürcistan'da bulunduğunu görmekteyiz.

6. Olay

Begil adlı Oğuz beyinin ayağını kırması, düşmanın bunu haber alması ve saldırıya hazırlanması, Begil'in oğlunun düşmanı yenmesi olarak görülmektedir.

7. Zaman

İnsan hayatının belli bir devresi ele almıştır. Türk Edebiyatının en büyük abidelerinden ve Türk Dilinin en güzel eserlerinden biri olan Dede Korkut Hikayeleri, kültürel değerler itibariyle hazine niteliğindedir. Bu hazineye sahip çıkmak, onları okumak, bilmek, öğretmek ve yaşatmakla olur. Bugün bile Dede Korkut Hikâyelerinden almamız gereken o kadar çok ders var ki... Dileriz yeni nesil haberdar olur....

Kaynakça:

ERGİN, Muharrem (1964), **Dede Korkut Kitabı**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

İNAN, Abdulkadir (1976), **Eski Türk Dini Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet (1976) **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmaları I**, Dergâh Yayınları, İstanbul.